

MOARA CU ABURI – UN SIMBOL AL CHIȘINĂULUI INDUSTRIAL

Natalia PROCOP

Doctor în studiul artelor și culturologie, artist plastic, membru al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei; cercetător științific cordonator, Centrul de Cercetări Filologice „E. Coșeriu” al Universității de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: arta decorativă, pictură, design vestimentar. Cărți publicate: *Batik-ul din Moldova*, Chișinău: Balacron, 2017; N. Procop, V. Negru, L. Sîrbu, M. Cercașin, *Terminologie vestimentară. Dicționarul ilustrat român-englez* (Chișinău: Gunivas, 2019).

Moara cu aburi – un simbol al Chișinăului industrial

Rezumat. Studiul analizează lucrări de artă executate în diverse tehnici ale picturii și graficii ce au ca subiect Moara Roșie, sau cum i s-a mai spus Moara Levenzon. Edificiul reprezintă una dintre primele mori cu aburi, este monument de arhitectură industrială de valoare locală, inclus în Registrul monumentelor de istorie și cultură a municipiului Chișinău și care astăzi se află în stare avariată. Arhitectura clădirii industriale ar putea fi analizată nu numai după planurile arhitecților și inginerilor, dar și urmărind lucrările artiștilor plastici. Tematica a fost abordată în picturile și grafica lui Mihai Grecu, Valentinei Brâncoveanu, Vasile Moșanu, Inesei Țăpina, Ludmilei Țonceva, Ion Serbinov, Grigore Plămădeală, Maiei Serbinov-Cheptănar, Mariei Serbinov, Iraidei Ciobanu ș.a., lucrările deosebindu-se atât sub aspectul tehnicii de executare, cât și prin compoziție, gamă cromatică etc. Deoarece unele dintre lucrări se află în colecțiile publice și private de peste hotare, clădirea se face mai bine cunoscută și poate fi valorificată ca atracție turistică. Cert este că importanța acestei clădiri a fost incontestabilă în perioada secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Actualmente, edificiul riscă să fie distrus, însă, datorită realizărilor artiștilor plastici, va rămâne cu siguranță în memoria chișinăuienilor.

Cuvinte-cheie: Moara roșie, Levenzon, Colina Inzov, Chișinău, tehnică, pictură, grafică, monument de arhitectură.

The Steam Mill – Symbol of Industrial Chișinău

Abstract. The study includes the analysis of works of art executed in various techniques of painting and graphics that have as subject the Red Mill, or as it is also called the Levenzon Mill. The building is one of the first steam mills, a monument of industrial architecture of local value, included in the Register of Historical and Cultural Monuments of Chișinău and which today is in a damaged state. The architecture of the industrial building could be analyzed not only by the plans of architects and engineers, but also by the works of visual artists. The theme was addressed in the paintings and graphics of Mihai Grecu, Valentina Brâncoveanu, Vasile Moșanu, Inesa Țăpina, Ludmila Țonceva, Ion Serbinov, Grigore Plămădeală, Maia Serbinov-Cheptănar, Maria Serbinov, Iraida Ciobanu et al., the works differ both in terms of execution technique as well as by composition, chromatic range, etc. As some of the works are in public and private collections abroad, the building becomes better known and can be exploited as a tourist attraction. The importance of this building was indisputable in the period of the 19th – the 20th century. Currently, the edifice is at risk of being destroyed, but thanks to the achievements of plastic artists, it will certainly remain in the memory of the Chișinău residents.

Keywords: The Red Mill, Levenzon, the Inzov hill, Chișinău, technique, painting, graphics, architectural monument.

Unul dintre puținele monumente de arhitectură industrială de valoare locală inclus în *Registrul monumentelor de istorie și de cultură a municipiului Chișinău* este Moara Roșie. Inițial, moara cu aburi era construită din lemn cu un singur nivel. În anul 1884 a fost reconstruită din piatră cu trei nivele, în stil eclectic, ajungând una dintre cele mai înalte clădiri de pe Colina Inzov. Deoarece era construită din piatră albă, în acea perioadă clădirea era cunoscută ca „Moara Albă” [1]. În anul 1889/ 1890, moara a fost cumpărată de către negustorul Abram Levenzon de la consilierii Alexandr Mihailovici Gudevici și Whiliem Lejinskii. Grație negustorului, moara devine un adevărat centru industrial, iar denumirea acesteia este asociată cu numele proprietarului – „Moara Levenzon”. La sfârșitul secolului al XIX-lea (1901), ultimul etaj al edificiului a ars, iar la începutul secolului al XX-lea, după reconstrucție, i-au fost adăugate două etaje din cărămidă roșie. Drept urmare, construcția a primit numele de „Moara roșie” [2].

De numele negustorului de ghildă Abram Levenzon și de edificiul Morii Roșii sunt legate câteva legende urbane, pe care le putem regăsi reprezentate în operele de artă ale artiștilor plastici autohtoni. De când a devenit nefuncțională, moara a început să atragă nu doar vizitatori străini, dar și artiști plastici care au făcut din ea subiect al reprezentării în creația lor: Mihai Grecu „Chișinăul vechi” 1967, Valentina Brâncoveanu „Moara Roșie” 1986, Vasile Moșanu „Monument arhitectural: Moara Roșie” 1987, Inesa Țâpina „Moara Veche” 1987-1988, Ludmila Țonceva „Moara Veche” 1991, „Moara Roșie pe Colina Pușkin” 2000, Galina Cantor-Molotov „Moara Roșie” 1996, 1998, Ion Serbinov „Moara Roșie” 2002, Grigore Plămădeală 2003, Ghenadie Șonțu „Moara Roșie” 2004, 2008, Maria Serbinov „Moara Roșie” 2008, Vadim Herneac „Moara Roșie” 2016, Maia Serbinov-Cheptănanu „Legendă. Moara Roșie” 2018, Iraida Ciobanu „Moara Roșie” 2021, Natalia Procop „Moara roșie” 2021 ș.a.

În peisajul lui Mihai Grecu „Chișinăul Vechi” (1967, 800×1000 mm, u/p) regăsim zona veche a orașului cu multiple case în curte, ha-

otic amplasate, cu geamuri mici, acoperiș din olane și garduri nu prea înalte din lemn. Moara Roșie apare ca un edificiu contrastant, care domină compoziția, sugerând ideea de urbanizare intensă, ce avea loc în Chișinău la acea vreme. Lucrarea poate fi percepută ca un omagiu adus industrializării, sugerat prin drumul de țară șerpuit care leagă Moara Roșie și anexele acesteia cu casele „țărănești” din zonă. Culoarea cărămidă a morii și a acoperișurilor, combinată cu ocrul caselor, contrastează cu albul anexei și verdele vegetației din jur.

Spre deosebire de ceilalți artiști plastici, Valentina Brâncoveanu, în compoziția „Moara Roșie” (1986, u/p, 800×500 mm), nu recurge la detalierea clădirii, ci pune accent pe stradă și redarea atmosferei zilei. Ca și în majoritatea tablourilor în care artista pictează străzi, aici sunt prezenți oamenii care dau viață urbei. Surprinși dimineața, părinții și copiii merg pe marginea trotuarului. În tabloul Valentinei Brâncoveanu aflat în colecția primăriei municipiului Chișinău regăsim Chișinăul pitoresc de altădată.

Vasile Moșanu, reprezentantul școlii estoniene de pictură, în lucrarea aflată în patrimoniul MNAM, „Monument arhitectural: Moara Roșie” (1987, u/p, 1000×1300 mm), recurge la o tratare postmodernistă a temei. Artistul realizează subiectul în manieră fotorealistică cu tentă decorativă. Tabloul în care este pictată moara cu mici detalieri provoacă două stări: de admirație a obiectului arhitectural surprins într-o zi solară și de neliniște: stare sugerată de fisurile de pe pereții clădirii, de lipsa geamurilor, de gardul și clădirea alăturată ce sunt deteriorate, precum și de copacii aproape desfrunziți. Astfel, Vasile Moșanu evidențiază problema distrugerii monumentului arhitectural de valoare națională, care a fost dat uitării și este pe cale de a dispărea.

Inesa Țâpina, influențată de curentele moderniste pe care le trece prin prisma propriilor viziuni, creează, în perioada anilor 1987–1988, pictura „Moara Veche” (u/p, 735×735 mm) [4]. Spre deosebire de ceilalți artiști plastici, Inesa Țâpina reprezintă moara în culori deschise de bej-galben. Tușele sigure din prim plan a peisajului, conturul clădirilor și culorile delicate și

Valentina Brâncoveanu, *Moara roșie*, 1986, 800×500 mm, Direcția Cultură a municipiului Chișinău.

pure oferă expresivitate și echilibru compoziției, pe când petele dinamice ale cerului mov-albăstru-galben sugerează starea anotimpului rece în care a fost pictat tabloul. Lucrarea aflată în custodia Muzeului Regional de Artă din Tomsk se caracterizează prin sensibilitate cromatică, jocul liniilor și petelor, încadrate într-o compoziție dinamică, pe care artista a realizat-o cu o deosebită măiestrie.

La același titlu sugestiv „Moara Veche” (u/p, 580×760 mm) apelează și Ludmila Țonceva în anul 1991. Lucrarea pictoriței se distinge prin expresivitatea tușelor și contrastul multiplelor tonalități ale albului și brunului. Moara albă cu acoperiș cărămiziu apare în centrul compoziției, de o parte și de alta a clădirii sunt amplasate case la curte cu un nivel, specifice Chișinăului vechi. Gama cromatică este redusă la alb, brun

și ohruri nuanțate. Ludmila Țonceva a pledat pentru compoziție complexă, păstrându-și individualitatea care a consacrat-o.

Artista care a dedicat subiectului câteva tablouri este Galina Cantor-Molotov. Lucrările cu tematica „Moara Roșie”, realizate în plenair în anii 1996 și 1998, atestă diferite abordări. Pictura din anul 1996 cu tentă decorativă prezintă diversitatea Chișinăului cu case mici în curți, modeste, cu garduri albastre și clădirea morii moderne de culoare cărămizie, decorată de arhitect cu piatră albă pentru a evidenția structura și detaliile arhitectonice. Ziua însorită redată prin culori vii, dar combinate cu delicatețe, este specifică stilului pictoriței.

Moara Roșie în starea ei deplorabilă o regăsim în lucrarea Galinei Cantor-Molotov din anul 1998. Clădirea domină compoziția în care artista ține să reprezinte primul nivel cu pereții jerpeliți, celelalte nivele etalându-și pereții cărămizii rezistenți la trecerea timpului. Cu toate acestea, atmosfera unei zile însorite ilustrată în tablou oferă o stare de liniște.

Ion Serbinov, în desenul „Moara Roșie” (2002, creion/hârtie), la fel ca și Lică Sainciuc, reușește să redea dialogul și contrastul dintre edificiul industrial părăsit și cele locuite din preajmă. Graficianul ne arată realitatea: existența unor arhitecturi noi, somptuoase pe planul doi și clădirea ruinată a monumentului de arhitectură în prim-plan. Ion Serbinov recurge la o schemă compozițională realizată pe verticală, moara fiind reprezentată fragmentar, fără acoperiș. Poarta deschisă sugerează invitația și posibilitatea trecătorilor de a vizita zona. Plasticianul, prin tehnica executării, nu recurge la detalierea arhitecturii din prim-plan. Prin hașura fină accentuează edificiul de lux puternic iluminat din centrul compoziției. Cu toate că prezintă zona urbanizată a Chișinăului, Ion Serbinov nu renunță la partea verde a orașului văzută în depărtare.

Un alt desen a lui Ion Serbinov din același an – „Moara Roșie” (2002, creion/hârtie, 500×700 mm) – reprezintă moara și clădirile adiacente din curte. Autorul demonstrează o tehnică academică excelentă și o măiestrie în selectarea detaliilor pe care le prelucrează sau a

Grigore Plămădeală, *Moara roșie*, 2003.

Natalia Procop, *Moara roșie*, 2021,
ulei, pânză, 600×600 mm.

celor pe care le generalizează prin hașură. După cum menționează Dmitri Șibaev despre plastician, „pentru el este importantă acțiunea de contemplare a naturii” [5], nu minuțiozitatea în detaliere. Spre deosebire de lucrarea precedentă, aici Moara este centrul de interes al compoziției, radiind în plin soare în toată amploarea sa. Artistul accentuează elementele de construcție ale clădirii: piatra albă din colțurile clădirii, ancadramentele și bolțarii ferestrelor circulare, în segment de arc și în arc în plin centru.

Graficianul Grigore Plămădeală a pictat Moara roșie iarna. Edificiile strict geometrizate sunt tratate în manieră decorativă. Culoarele roz și galbenul al clădirilor crează senzația unei zile calde. Compoziția este organizată pe verticală.

Maria Serbinov, în grafica „Moara Roșie” (2008, pastel/hârtie, 600×500 mm), reprezintă o zonă citadină cu moara în centrul compozițional. Artista, fără a preciza conturul edificiului, a reușit să redea în detaliu construcția clădirii păstrate intact. În elaborarea compoziției, graficiană pune accent pe tonalitate și gama cromatică. În lucrare urmărim procesul de urbanizare a Chișinăului, în spatele morii se văd blocuri multietajate.

Grafica Maiei Serbinov-Cheptănaru „Legendă. Moara Roșie” (2018, tehnică mixtă/hârtie, 730×1020 mm) a fost distinsă cu Premiul I, acordat de Uniunea Artiștilor Plastici din Republica Moldova, la expoziția-concurs „Chișinău 585”. Artista a realizat compoziția în tehnică mixtă, în care pune accent pe obținerea de efecte și texturi ale materialelor utilizate. Expresivitatea clădirii este detaliată cu conturul realizat cu cărbune. Autoarea intercalează perfect elementele de limbaj plastic, compoziție în care formele spontane de culoare roșie din prim-plan sunt combinate cu formele dirijate de nuanța fildeșului. Pentru a reda planurile, Maia Serbinov recurge la tonuri și semitonuri, la utilizarea liniilor de diferite culori, jocul umbrei și a luminii etc.

Ghenadie Șonțu a pictat „Moara Roșie” în două ipostaze: (2004, u/p, 400×300 mm), (2008, u/p pe carton, 500×400 mm). Pictorul, în manieră realistă, ține să readucă în memorie clădirile care au fost distruse sau sunt pe cale de a dispărea din urbe.

În manieră realistă, ne readuce Moara Roșie Vadim Herneac (2016, u/p). Tânărul plastician a redat edificiul deplorabil, dar rezistent

Iraida Ciobanu, *Moara roșie*, 2021, ulei, pânză, 900×900 mm.

încă la trecerea timpului. Atmosfera unei zile solare dă compoziției un ton optimist.

„Moara Roșie” (2021, u/p, 900×900 mm) a Iraidei Ciobanu este pictată în manieră impresionistă. Într-un racursiu dinamic, artista accentuează elementele decorative ale edificiului, parterul căruia este construit în piatră de carieră, cu goluri rectangulare de ferestre și uși, buiandrugii cărora sunt alcătuiți din bolțari cu alternarea cărămizilor și pietrelor albe de carieră. Senzația dinamică este sugerată de un trecător în mișcare, de coroana copacilor cu tușe energice plasate și de cerul sobru, apăsător.

Natalia Procop, în „Moara Roșie” (2021, u/p, 600×600 mm), a readus problema distrugerii monumentului de arhitectură. Edificiul tratat în manieră decorativă stă solitar în neputință.

Fie că este realizat în tehnicile picturii de șevalet de artiștii plastici Mihail Grecu, Valentina Brâncoveanu, Vasile Moșanu, Inesa Țâpina, Ludmila Țonceva, Galina Cantor-Molotov, Ghnadie Șonțu, Iraida Ciobanu, Natalia Procop, Vadim Herneac, sau în tehnicile graficii de plasticienii Ion Serbinov, Maria Serbinov, Maia Serbinov, subiectul Morii Roșii a fost și rămâne unul de interes pentru artiștii din diferite perioade. Prin intermediul lucrărilor sale, plasticienii readuc în vizorul publicului larg una dintre primele mori cu aburi, care a devenit un simbol al Chiși-

năului industrial. Cert este că importanța acestor clădiri a fost incontestabilă în perioada secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Moara se bucură de abordări artistice diferite, fiind pictată în manieră realistă, fotorealism, decorativă etc. În plus, acest subiect aduce în vizor problema păstrării patrimoniului arhitectural al Chișinăului de altădată.

Referințe bibliografice:

1. *Monumente abandonate: Moara roșie*. [Accesat: 4.11.2021]. <https://savechisinau.wordpress.com/2017/06/24/monumente-abandonate-moara-rosie/>
2. *Moara roșie*. [Accesat: 18.10.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.monument.sit.md/moara-rosie/5/>
3. Sainciuc, Lică. *Chișinăul ascuns sau o încercare de resuscitare a memoriei unui oraș*. Chișinău: Lumina, 2014, p. 72.
4. *Catalogue the Art for Tolerance. The Artists of Post-Soviet Region in Collection of the Tomsk Region Art Museum*. Tomsk, 2009, p. 58-59.
5. Șibaev, Dmitri. *Chișinăul în desenele artiștilor plastici Leonid Grigorașenco, Emil Childescu și Ion Serbinov. Aspecte istorice*. În: *Arta. Seria arte vizuale*, nr. 1, 2018, p. 137-141.
6. Colecția personală a Mariei Serbinov.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului științific 20.8009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.

Mihai Greucă, *Chișinăul vechi*, 1967, ulei, pânză, 800×1000 mm, Muzeul Național de Artă al Moldovei (MNAM).

Vasile Moșanu, *Monument arhitectural: Moara Roșie*, 1987, ulei, pânză, 1000×1300 mm, MNAM.

Inesa Țâpina, *Moara Veche*, 1987–1988, ulei, pânză, 735×735 mm, Muzeul de Artă Regională Tomsk [4].

Ludmila Țonceva, *Moara Veche*, 1991, ulei, pânză, 580×760 mm.

Galina Cantor-Molotov, *Moara Roșie*, 1996, ulei, pânză, 500×350 mm.

Ion Serbinov, *Moara Roșie*, 2002, hârtie, creion, 500×700 mm.

Maia Serbinov-Cheptănaru, *Legendă. Moara Roșie*, 2018, tehnică mixtă/hârtie, 730×1020 mm.

Maria Serbinov, *Moara Roșie*, 2008, hârtie, pastel, 600×500 mm.